

A csíksomlyói Márton Áron Gimnázium könyvtára

A ferencesek letelepedése és könyvtárak

A ferencesek a tatárjárás után telepedtek meg Erdélyben. A XV. század végéig Csíksomlyón kívül Erdély számos településén építettek templomot, rendházat. Csíksomlyói templomuk és kolostoruk Hunyadi János idejéből való.

A ferences rend kolostorának elengedhetetlen tartozéka volt a könyvtár. Egy 1444-es helybéli oklevél említett tesz a ferencesek könyvtáráról. Ez Erdély egyik legértékesebb és leggazdagabb középkori egyházi gyűjteménye. Felbecsülhetetlen értéke abból adódik, hogy miközben más erdélyi és magyarországi rendházak könyvtárai részben vagy egészen megsemmisültek, addig a csíksomlyói könyvtár fennmaradt. Gyarapodásának egy része a megszűnt magyarországi és erdélyi rendházak középkori könyvtárainak köteteiből származik, amelyeket nemcsak megszerezni, hanem megőrizni is képes volt.

Ez az egyetlen erdélyi katolikus könyvtár, amely túlélte a reformációt. Képes volt fennmaradását biztosítani, sőt meglévő állományát gyarapítani; nagy segítséget nyújtott mindehhez a nyomda.

Az 1676-ban kezdődő könyvnyomtatás Kájoni János nevéhez fűződik, aki a Rómától megszerzett engedély előtt is adott ki könyveket. A nyomda léte nagy szerepet játszott az újrainduló iskolában is, ahol nemcsak egyházi személyeket, hanem világi tanítókat is alkalmaztak.

A tulajdonosi bejegyzések tanúsága szerint a könyvek többsége a ferences rendtagok tulajdona volt. A könyvtári könyvek tulajdonosainak másik jelentős csoportját a székelyföldi könyvgyűjtők alkották: papok, tanítók, nevezetes személyek stb.

Annak ellenére, hogy a századok folyamán a csíksomlyói könyveket többször leltárba vették, mégsem sikerült megőrizni ezeket a dokumentumokat. Pedig a könyvtár sikeresen túlélte a csíki tatárdúlásokat, a reformációt, illetve más támadásokat. A XX. században azonban nem így történt. A rend feloszlata (1951) után a gyűjtemény egy ideig Csíksomlyón maradt. 1961 után a Csíkszeredai Múzeumba szállították. A hatvanas években a könyvállomány bizonyos része maradt a múzeum birtokában; a hiányzó Kájoni-kéziratokat, zenei kódexeket elveszettek hitték.

A könyvtár elveszettnek vélt kincsei 1980-ban és 1985-ben kerültek elő. 1980. augusztus 22-én a kolostortemplomban, a Mária-szobor talapzatának javításakor bukkantak rá a könyvek és kéziratok egy részére, amely 33 nyomtatásos és kéziratosa könyvet, misztériumdrámákat, levéltári iratokat, egy függőpecsétes oklevelet, valamint az elveszettnek hitt XVII. századi Kájoni arcképet tartalmazott. A könyvek és kéziratok zöme 1985. április 11-én látott napvilágot. A Csíki Székely Múzeum

munkaközösségének kiemelkedő egyéniségei – mint Muckenhaupt Erzsébet, Gecző Kálmán, P. Márk József és Dénes Márton, a kolostor egykori nagy ebédlőjében (ma a Szent Anna Iskola kapott helyet benne) – az egyik elfalazott vakablakban, deszkák között rábukkantak 124 kézíratra és ősymotatványra. A nedvesség miatt az alul levő könyvek egynegyede megsemmisült. A könyvek azon részét, amely restaurálásra szorult, Bukarestbe vitték.

1987-ben felsőbb állami utasításra a ferencesek, illetve a római katolikus gimnázium könyvtárjának újabb kori köteteit a múzeumból a csíkszeredai Megyei Könyvtár dokumentációs osztályán helyezték el. Az 1989-es rendszerváltozás után sikerült visszaszerezni ezeket a köteteket a múzeum számára. Mindez a bukaresti és a csíkszeredai, valamint a jászvásári restaurátorok együttműködésének is köszönhető. Az utolsó példányok 1993-ban tértek vissza Csíkbá.

Jelenleg a múzeum gyűjteményében található az egykori ferences könyvtár megtalált kötetei, kis részük a ferences kolostor tulajdonába került.

Az iskola könyvtára

Az iskola alapítását a XV. századra teszik. Az iskola közvetlenül a ferences kolostor mellett működött. Mivel kezdetben egyházi tanítók végezték az oktató–nevelő tevékenységet, elsősorban a saját könyvtárukat használva adták tovább tudásukat a tanulóknak Bizonyított tény az is, hogy a XVI. század második felében már középfokú oktatás folyt.

Az iskolai könyvtár könyveiről az első feljegyzés 1630-ból való. Valószínű, azelőtt is létezett könyvtár az iskolában, erről a kis gyűjteményről azonban nem maradtak fenn feljegyzések. Bizonyos feltételezések szerint a kolostori könyvtárba olvadt be. Közben az iskolát a „pogányok” 1661-ben felégették. Az újra induló iskola alapítói között ott volt a könyvnyomtató és egyben könyvtárgyárapító Károni János is. Nemcsak egyházi személyek igyekeztek az állományt gyarapítani, hanem világi személyek is. Különböző egyesületek által létrehozott könyvtárak egy része beolvadt a kolostor könyvtárába. Ilyen volt például az 1727-ben alapított Mária Társulat könyvtára. A diákok számára létrehozott könyvtárat folyamatosan kellett gyarapítani, egyrészt a kevés kötetszám végett, másrészt az újonnan érkező információk ismertetéséért. Mivel az iskolának nem volt elég pénze könyvvásárlásra, a könyvtár gyarapításának nagy részét adományokból próbálták fedezni, miközben egyre nőtt az igény az új könyvek iránt. A lehetőségekhez mérten azért megvásárolták a legszükségesebb köteteket. Elsőként az oktató–nevelő tevékenységhez szükséges könyveket szerezték be, természetesen a tanítás rendjéhez igazodva. A kialakított állomány túlnyomó részét latin, csekélyebb számban magyar, valamint német és görög nyelvű könyvek tették ki.

1875-ben az iskolai könyvtár egész állománya 1882 kötet volt. A könyvek beszerzésénél különös gondot fordítottak a tankönyvekre, mivel segíteni akartak a szegényebb tanulóknak. A csekély használati díj mellett tankönyvekkel ajándékozták meg őket a tanulási időszakra.

Az 1876. december 23-ai tanári tanácskozáson az az indítvány merült fel, hogy válasszák szét az addig egyben lévő tanári könyvtárat az ifjúságitól, a volt közös könyvtár tankönyveit pedig jutányos áron adják el, és a megmaradt ifjúsági könyv-

tár pedig egyesüljön az önképzőkör könyvtárával. Így a könyvek száma 1975 kötetről 1300-ra csökkent.

1879 és 1880 között 1190 könyve volt külön a kölcsonkönyvtárnak. Az ifjúsági könyvtár 334 könyvet számlált, míg a tanári könyvtár 1810 kötettel büszkélkedhetett.

Az 1900-as évek elején ismét folyamatosan gyarapodott a könyvtár állománya. Ezek voltak a legkedvezőbb évek. Egyesületekhez fordulva több könyvet tudtak vásárolni, mint a korábbi években, továbbá adományokból is tekintélyes kötet-számra tettek szert.

1918 után megszűnt Budapesttel az érintkezés. Tudományos művek beszerzése lehetetlen volt. Ebben az időszakban a könyvállomány kevés kötettszámmal nőtt. A háború éveiben egy része eltűnt, elkallódott, vagy a hatóságok nyomására állami kézbe került. Néhányat civilek rejtegettek.

A XIX. század végén szegényes folyóirat-küldemények érkeztek, de a szerény folyóirat-állomány is csak a XX. század elejéig, pontosabban az első világháborúig bővült. Az új állami berendezkedés a '20-as években a román nyelvű folyóiratok beszerzésére fektette a hangsúlyt. Ugyanez volt érvényes a könyvekre is.

Az 1940-es bécsi döntés értelmében az anyaországhoz visszakerült Észak-Erdély is. A tanári könyvtár 7110-ről 7541-re gyarapodott, míg az ifjúsági könyvtár 4075-ről 4874-re.

1945-ben újból gazdát cserélt Észak-Erdély. 1947-ig a könyvtár állapota nagyjából ugyanaz maradt, mint a negyvenes években. Későbbi története a kommunista hatalom berendezkedésétől függően alakult, mivel az iskolai könyvtár régi könyvei szinte ugyanazt a kálváriát járták végig, mint a ferences könyvtárai ugyanebben az időszakban. A könyvtár súlyos gondokkal küzdött. Az iskolában hagyott könyvek elégtelennek bizonyulnak a tanítás szempontjából. A könyvtár gyarapítását pedig az ehhez kirendelt állami emberek intézték a kor (politikai) szellemének megfelelően, ahogy már nemegyszer megesett a történelem folyamán.

1960-tól ingyenes tankönyveket osztogattak az I–VIII. osztályos tanulók számára. 1965-től a IX–XII. osztályos diákok is ingyen tankönyvekhez jutottak.

1967-ben két alkalmazott végezte a könyvtárosi teendőket. A könyvtár állománya 2426 kötettel gyarapodott, amelyből román 1669, magyar 630 és idegen nyelvű 127 volt.

A nyolcvanas évek elején 33 000 kötet volt a könyvtárban, míg a nyolcvanas évek végén ez a szám körülbelül 27 000-re apadt: az V–VIII. osztály megszüntetése miatt az ifjúsági könyvek más iskolához kerültek.

Az 1989-es rendszerváltozásnak köszönhetően a kilencvenes évek közepén több mint tízezer kötettel nőtt a könyvtár állománya. Nagy részük ajándékként érkezett Magyarországról. E könyvek túlnyomó többsége a magyar könyvtárakból kiselejtezett példányok voltak, amelyeknek nagy része ma is használható. Kis részük magángyűjteményekből, kevés hányaduk pedig vásárlásból származik.

1995-ben az iskola könyvtára 33 291 kötetet számlált. A kommunizmus éveinek könyvleírásaiból és a tömeges selejtezésekből adódó könyvhiányt, illetve a némely könyvek nehéz elérhetőségéből fakadó krízist nagyrészt megoldották az adományokkal juttatott példányok. A könyvek száma így rohamosan nőtt. Ezért szüksége volt a könyvtárnak helyre. Először csak egy terem állt rendelkezésre, amelyet később eggyel bővítettek. Az utolsó, harmadik termet az olvasók számára hozták létre.

A könyvtár ma

A könyvtár állománygyarapodásának nagy részét továbbra is az ajándékkönyvek teszik ki, a nélkülözhetetlen művek bizonyos részét azonban az iskola megvásárolja.

Az olvasóteremben találhatóak az általános lexikonok, enciklopédiák, szótárak, valamint a szakkönyvek. Ezen könyvek nagyobb része kevés példányszámban áll rendelkezésre, ezért e példányokat a diákok csak helyben használhatják, a tanárok tanórára elvihetik. Létezik egy szabadpolcos rendszer, ahol nagyjából a szórakoztató irodalom található. Szintén az olvasóteremben kaptak helyet az újságok, folyóiratok. Többnyire ugyanúgy, mint a szakkönyveket: helyben lehet olvasni a sajtótermékeket is. Újdonság az olvasóteremben, hogy a diákok számára be van kötve az internet. Nyolc számítógép áll rendelkezésükre.

A könyvkölcsönzői rész zárt rendszerrel működik.

A nyitva tartás ideje nyolc óra.

A napi forgalom: háromszáz látogatóra tehető, ha egy tanév átlagát vesszük figyelembe. Ebből száztízven kölcsönöznek, százkilencvenen az olvasótermet használják (százan az internetet használják, kilencvenen helyben olvasnak vagy órára kölcsönöznek ki könyveket).

A dedikált könyvek, kézzel vagy géppel írott dokumentumok a könyvtár második termében kaptak helyet.

A könyvtár jelenlegi állománya 36 200 könyv. Nyelvi megosztás szerint: román 10 006, magyar 18 031, más nyelvű 2001 van.

A beíratkozott olvasók száma 1107. Az olvasótermet használók számával együtt 1200 fő jár a könyvtárba. Évente hozzávetőlegesen 30 000 könyvet kölcsönöznek ki; ebből (a 2002–2003-as tanév adatai alapján) 22 017 szépirodalom, 8021 valamilyen szakterülethez kapcsolódó.

Több éve működik az idegen nyelvű könyvtárrészleg. Néhány szaktanterem kisebb kötettszámmal saját „mini könyvtárat” működtet.

2004. február 16-án nyitották meg a Miklós József emléktérmet, elhunyt tanárunk emlékére. A 2305 könyvből és audiovizuális dokumentumból álló hagyatékot az elhunyt testvérei adományozták az iskolának. Ugyanebben a teremben kapott helyet a jelenlegi iskolai évkönyv szerkesztősége is.

Megjegyzendő, hogy a Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium tanulói is ugyanúgy vehetnek ki könyveket, mint a Márton Áron Gimnázium tanulói.

A számítógép használata megkönnyíti a könyvtáros munkáját – főleg a világhálón – olyan anyagrészek kikeresésében, amelyek nem találhatóak meg a könyvtár állományában. Ha nagyon fontos témáról van szó, kinyomtatott példányban is kézhez kaphatják a tanulók. Ezeket a nyomtatványokat ugyanúgy vissza kell hozniuk, mint a könyveket, hogy többször és minél többen felhasználhassák.

A 2004–2005-ös tanévben a következő újságokat, folyóiratokat rendelte meg az iskola: Romániai Magyar Szó, Helikon, Erdélyi Napló, Korunk, Közoktatás, Művelődés, Hargita Népe, Luceafărul, Tribuna Învăţământului, Calculatoare și Automatizări, PC World, Evrica – revista de fizică, Limba și Literatura Română, Revista Bibliotecii Naționale. Magyarországról az elmúlt esztendőekben rendszeresen küldték a Tiszatáj, a Forrás, a Hítel, a Természet világa és a História című folyóiratokat.

Régi könyveink

A megyei könyvtár dokumentációs részlegén 5800 körül van bevételezve a Márton Áron Gimnázium könyvtárának állományából. Többségük 1850 után kiadott könyvek és folyóiratok.

A dokumentációs részlegen az I jelzet a ferences gyűjteményt mutatja, míg a II a gimnázium volt könyvtárából fennmaradt könyveket. A volt ferences könyvtár köteteivel együtt közel 15 000 kötetre rúg az állomány.

A Csíki Székely Múzeumban körülbelül 1100 kötet található volt gimnáziumi könyvtárából. A nagyon régi ferences könyvtár könyveinek, kéziratának és folyóiratainak 80 százaléka szintén a múzeumban található – elkülönítve. Itt a legfiatalabb példányok a XIX. század elejére tehetőek.

A ferences rendház és a gimnázium régi könyvállományának zöme jelenleg megosztva, a következő intézményekben található:

Ferences könyvtár:

- a csíksomlyói ferencesek felújított könyvtára,
- Csíki Székely Múzeum (rég, 1850 előtti állományok),
- Hargita Megyei Könyvtár dokumentációs részlege (újabb kori, főleg 1850 utáni állományok).

Márton Áron Gimnázium könyvtára:

- Márton Áron Gimnázium (rég, 1850 előtti állományok),
- Hargita Megyei Könyvtár dokumentációs részlege (újabb kori, főleg 1850 utáni állományok),
- a Csíki Székely Múzeum (rég, 1850 előtti állományok).

A nyolcvan évnél régebbi könyvek és folyóiratok száma meghaladja a kétezret. A legrégebbi könyv a XVI. századból való. Csekély számban vannak XVII–XVIII. és XIX. század eleji könyvek.

A régi könyvek a könyvtár legbelső termében találhatóak. Többségük külön leltárnaplóban szerepel. A leltárnapló régi könyveinek és folyóiratainak számozása 22 001-től 22 165-ig tart. A kommunista korszakbeli könyvek, de főleg folyóiratok zöme időközben törlődött az állományból. Sajnálatos módon néhány régi könyvet is leírtak.

A könyvtár büszkeségeként számon tartott *Ciceronis* mű, az *Opera Omnia* 1594-es kiadású. Pergamenből készült borítója későbbi keltezésű. 1615-ös évszám van feltüntetve. A latinul írt kötet 2253 oldalt tartalmaz, egyes oldalai restaurálásra szorultak.

A *Dictionarium Latino–Hungaricum* 1789-ből való, Pápai Páriz Ferenc latin–magyar szótáráról van szó. Latin szótárának megírásához nem is Szenci Molnár Albert dikcionáriumát tekintette alapnak, hanem Dentzler Jakab János zürichi professzornak Bázelen kiadott *Clavis linguae latinae* című latin–német és német–latin szótárát, még a Scaligertől idézett epigrammarészletet is – amely szerint (szabaddon fordítva): „kit sorsa szótárírássra kényszerít, azzal az egy munkával minden bűnét levezekelte” – innen vette át. Pápai Páriz Ferenc szótára – több kiadásban – 150 évig híven szolgálta a tudomány közös európai nyelvének, a latinnak a tanulását.

Kuriózumként lehet említeni pl. Heltai Gáspár válogatott meséit; 1566-os kolozsvári kiadását 1866-ban újra kiadta Lampel Róbert Budapesten.

Az állomány régi könyvei között megtalálhatók például: Arany János, Balassi Bálint, Bajza József, Berzsenyi Dániel, Byron, Csokonai Vitéz Mihály, Eötvös József, Gárdonyi Géza, Goethe, Heltai Gáspár, Jókai Mór, Jósika Miklós, Janus Pannonius, Kármán József, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Károly, Katona József, Kölcsey Ferenc, Kemény Zsigmond, Kézai Simon, Mikes Kelemen, Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Petőfi Sándor, Plautus, Puskin, Racine, Shakespeare, Swift, Thackeray, Tinódi Lantos Sebestyén, Tompa Mihály, Vajda János, Vörösmarty Mihály és Zrínyi Miklós munkáiból néhány kötet. A tudományok és művészetek szerzői közül megemlítendő Kolnoky Jenő világegyetemről írt könyve. Hunfalvy János *A magyar Birodalom és Dél-Európa földrajza*, Orbán Balázs *Utazás Keleten*, Brehm emléőkről írt kötete, Bolyai János *A tér abszolút igaz tudománya*, Stein Aurél *Nagy Sándor nyomdokain az Indushoz*. A szakkönyvek nemcsak egyfajta képet adnak az akkori világ társadalmi–kulturális és tudományos helyzetéről, de némelyik még a mai napig is használható tudást tartalmaz.

A *gimnázium évkönyvei* 1871-től vannak meg. A kollekción hiányos. A fent említett dátumtól meglévő évkönyveket 1918-ig kizárólag magyar nyelven jelentették meg. A két világháború idején kétnyelvű (magyar–román) évkönyvek jöttek „divatba”. A második világháború idején újra magyar nyelven adták ki. Az 1968-ban és 1969-ben kiadott évkönyvek szintén román–magyar nyelven íródtak. 1990-től viszont újra visszatértek a magyar nyelvre.

A régi könyveket nem kölcsönözzük. Kérésre az olvasóteremben lehet használni, akkor is tanári felügyelet mellett; a tanárok kivehetik órára, a tananyag szemléltetését szolgálva.

IRODALOM

- Bándi Vazul: A csíksomlyói Római Katolikus Főgimnázium története. Budapest, 1896.
- Muckenhaupt Erzsébet: A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Ballasi Kiadó, Budapest, 1999.
- Sávai János: A csíksomlyói és a kantai iskola története. Ferences Nyomda és Könyvkiadó, Szeged, 1997.
- Boros Fortunát: Csíksomlyó, a kegyhely. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1994.
- Fodor Sándor: A csíksomlyói ferences könyvtár kincseiről. = Útravaló [Csíkszereda] 1991. 6. szám.
- A gimnázium évkönyvei 1875–1995.

Borbé Levente